

5. Грошевий Ю.М. Органи конституційного контролю і нагляду (контрольно-наглядова влада) / Ю.М Грошевий // Актуальные проблемы государства и права : сб. научн. трудов Юрид. ин-та Одес. гос. ун-та им. И.И. Мечникова. – Вып 3. – Одеса, 1996.

6. Тацій В. Прокуратура в системі поділу влади / В. Тацій, Ю. Грошовий // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1.

7. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади прокурорського нагляду на сучасному етапі / Ю. С. Шемшученко // Проблеми розвитку прокуратури України в умовах становлення демократичної правової держави : матеріали наук.-практ. конференції. – К. : Ген. прокуратура України, 1996.

8. Потебенько М. Прокуратура на межі третього тисячоліття / М. Потебенько // Право України. – 2001. – № 1.

9. Ігонін Р.В. Контрольно-наглядові повноваження Вищої ради юстиції як критерій її позиціонування в системі поділу державної влади України / Р.В. Ігонін // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4.

ПАНКРАТОВА В. О.,
старший викладач
кафедри юридичних дисциплін
(Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ)

УДК 340.131

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті досліджується сутність принципу правової визначеності. Обґрунтовується необхідність дослідження принципу правової визначеності, оскільки він являє собою сукупність вимог до організації правової системи з метою забезпечення стабільного правового становища людини.

Ключові слова: *принципи права, верховенство права, принцип правової визначеності.*

В статье исследуется сущность принципа правовой определенности. Обосновывается необходимость исследования принципа правовой определенности, поскольку он представляет собой совокупность требований к организации правовой системы с целью обеспечения стабильного правового положения человека.

Ключевые слова: *принципы права, верховенство права, принцип правовой определенности.*

The article examines the nature of the principle of legal certainty. The article substantiates the nature of legal certainty principle study since it represents a set of requirements for legal system organization to ensure stable legal status of individual.

Key words: *principles of law, supremacy of law, principle of legal certainty.*

Вступ. Принципи права визначають загальну спрямованість, високу якість і ефективність правотворчої та правозастосовної практики в будь-якому цивілізованому суспільстві. Тому велике значення має об'єктивне й усебічне вивчення принципів права як на загально-теоретичному рівні, так і на галузевому рівні правознавства. Важливе місце серед загальних принципів права посідає принцип правової визначеності, основною метою якого є забезпечення стабільного правового становища людини. Актуальність дослідження принципу правової визначеності зумовлена істотними змінами в правовій, економічній, політичній сферах життя суспільства, поширенням тенденцій гуманізації та демократизації правового світогляду.

Вивчення принципів права постійно знаходилося у центрі правових досліджень, разом із тим ця проблема не втрачає своєї актуальності й на сьогодні. Проблема розуміння принципів права знайшла належне місце в працях таких учених, як С.С. Алексєєв, А.М. Васильєв, В.І. Гойман, В.М. Горшенєв, О.В. Зайчук, А.М. Колодій, М.Ф. Орзіх, П.М. Рабінович, В.Ф. Сіренко, О.В. Сурилов, О.Ф. Фрицький, М.В. Цвік, Ю.С. Шемшученко та інші.

Питання сутності принципу правової визначеності, вимоги, що випливають із нього, висвітлені в дослідженнях Л.Л. Богачової, М.М. Марченка, Ю.І. Матвєєвої, С.П. Погребняка, А.М. Приймака, С.В. Шевчука й інших.

Водночас аналіз наявних наукових джерел дає підстави стверджувати про недостатність уваги науковців до принципу правової визначеності, який досліджувався переважно як елемент принципу верховенства права.

Зазначене вище зумовлює необхідність додаткового осмислення окремих теоретичних положень у розумінні сутності принципу правової визначеності.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності принципу правової визначеності й виявлення вимог, що випливають із нього.

Результати дослідження. У правовій доктрині правова визначеність розглядається як елемент принципу верховенства права. Так, Венеціанською комісією було проведено дослідження, результати якого були відображені в Доповіді про верховенство права (березень 2011 р.). За результатами дослідження Венеціанська комісія дійшла висновку, що складовими принципу верховенства права є такі:

1. Законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законодавства.

2. Правова визначеність.

3. Заборона свавілля.

4. Доступ до правосуддя, що забезпечується незалежними та безсторонніми судами.

5. Дотримання прав людини.

6. Недискримінація й рівність перед правотвором.

Відповідно до п. 44 Доповіді, принцип правової визначеності є надзвичайно важливим для забезпечення довіри до судової системи та верховенства права [4].

Також Європейський Суд з прав людини (далі – Європейський суд, Суд) у своїх рішеннях не раз формулював принцип правової визначеності. Зокрема, можна навести рішення у справі «Брумареску проти Румунії», де міститься висновок про те, що принцип правової визначеності є одним із фундаментальних аспектів верховенства права, щоб судові рішення відповідали вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), необхідно, щоб воно було розумно передбачуваним [2].

У національній правовій доктрині принцип правової визначеності теж розглядається як елемент верховенства права. Так, С.П. Погребняк указує, що принцип правової визначеності варто розуміти як об'єктивну гарантію існування верховенства права. Правова визначеність відповідає за додержання вимог, що утворюють формальний аспект верховенства права [7, с. 32].

А.М. Приймак наголошує, що принцип правової визначеності прийнято розглядати у вузькому та широкому значеннях. Вузьке значення цього принципу передбачає сукупність вимог до правової норми, які полягають у її чіткості, однозначності, простоті. Тому в цьому

значенні права визначеність висвітлюється тільки з позиції процесу правотворчості. Погоджуємося з думкою А.М. Приймака, котрий зазначає, що доцільно розглядати принцип правової визначеності в широкому значенні, яке передбачає сукупність вимог не тільки до процесу правотворчості, а й правозастосування [6, с. 53–54].

Л.Л. Богачова під час аналізу принципу правової визначеності в європейському та вітчизняному праві теж використовує широкий підхід до правової визначеності, що передбачає сукупність вимог до процесів правотворчості й правозастосування, покликаних забезпечити захист індивіда від можливих виявів державного свавілля [1, с. 1].

Розкриваючи сутність правової визначеності, доцільно проаналізувати основні вимоги, що становлять її зміст. С.П. Погребняк у дисертації «Основоположні принципи права» зазначає, що вимоги, які випливають із принципу правової визначеності, виходять з ідей передбачуваності права, легкого його з'ясування та користування ним. Оскільки згадані ідеї мають утілюватися як у процесі правотворчості, так і в процесі реалізації права (правозастосування), це зумовлює дві групи відповідних вимог: 1) вимоги до норм права (нормативно-правових актів); 2) вимоги до їх застосування [7, с. 32].

А.М. Приймак вимоги, які впливають із принципу правової визначеності, виокремив у три групи:

– вимоги до визначеності законодавства, що передбачають чітке формулювання правової норми; обов'язкове оприлюднення нормативно-правових актів; відсутність унесення непередбачуваних змін до законодавства і стабільність правових норм;

– вимоги до визначеності повноважень, що передбачають чіткий розподіл повноважень між гілками державної влади; наявність спеціального-дозвільного типу правового регулювання діяльності органів державної влади; чітке визначення меж дискреційних повноважень і виняткове законодавче закріплення повноважень органів виконавчої влади;

– вимоги до визначеності судових рішень, що передбачають неможливість скасування остаточного судового рішення, яке набрало чинність, і вимога забезпечення виконання судових рішень [6, с. 54–55].

Розглянемо більш детально особливості принципу правової визначеності в процесі правотворчості, фактично це вимоги до норми права.

У п. 46 Доповіді про верховенство права зазначено, що правова визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими, точними та спрямованими на забезпечення передбачуваності ситуацій і правовідносин, що виникають. Зворотна дія норм також суперечить принципів правової визначеності, зокнайменше в кримінальному праві (ст. 7 Конвенції), оскільки суб'єкти права повинні знати наслідки своєї поведінки; але це також стосується й цивільного та адміністративного права тією мірою, якою це негативно впливає на права та законні інтереси. Крім цього, парламентові не можна дозволяти порушувати основоположні права (людини) внаслідок прийняття неоднозначних законів. Це надає істотний правовий захист окремим особам у відносинах із державою, її органами й службовцями [4].

Т.Н. Назаренко вказує, що одна з вимог до якості «закону», що є підставою для обмеження прав і свобод, полягає у визначеності, конкретності його приписів. Як приклад науковець наводить думку Європейського суду, який зазначає, що норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою мірою точності, що дозволяє особі погоджувати з нею свою поведінку, оскільки особа повинна мати можливість передбачати в розумних межах і стосовно конкретних обставин ті наслідки, які може спричинити її поведінка. Разом із тим передбачити з абсолютною точністю відповідні наслідки не обов'язково. Більше того, хоча визначеність формулювань бажана, необхідно уникати надмірної чіткості, так як право має властивість змінюватись залежно від розвитку суспільних відносин. Тому в багатьох законах, як указує Суд, використовуються терміни, які більшою чи меншою мірою є невизначеними, розпливчастими. Їхнє тлумачення й застосування – завдання судової практики [5].

С.П. Погребняк детально класифікував вимоги до норм права, поділивши їх на змістові та процедурні. До змістових вимог науковець зараховує такі:

- норми мають бути зрозумілими (доступними);
- норми мають бути несуперечливими;
- норми повинні пропонувати повне врегулювання суспільних відносин, не допускаючи існування прогалин;
- норми, які визначають компетенцію державних органів, не повинні наділяти їх широкими дискреційними повноваженнями.

Найважливішими процедурними вимогами, з дотриманням яких пов'язується права визначеність, є такі:

- вимога про обов'язкове оприлюднення актів;
- вимога, що забороняє зворотню силу актів;
- вимога розумної стабільності права, що забезпечує незмінність правових приписів протягом певного періоду й обумовлює заборону їх частих змін;
- вимога послідовності правотворчості, що включає насамперед заборону необґрунтованих змін;
- вимога надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону [7, с. 25–26].

Отже, вимоги до норм права зводяться до їх чіткого формулювання, обов'язкового оприлюднення та доведення їхнього змісту до відповідних адресатів. Важливою вимогою є несуперечливість і стабільність норм права. Принцип правової визначеності спрямований на забезпечення чіткості й зрозумілості правових норм з метою підвищення їхньої ефективності. Для того щоб певна правова норма відповідала цьому критерію, вона має бути офіційно опублікованою, суспільно визнаною із чітким формулюванням усіх умов і критеріїв обмежень.

Принцип правової визначеності полягає в тому, що застосування права в конкретній ситуації має бути передбачуваним. Тому в процесі правозастосування повинні бути дотримані вимоги обов'язкового виконання нормативно-правових актів; неможливість їх застосування до осіб, які не могли знати про його існування.

С.П. Погребняк під час дослідження вимог до застосування нормативно-правових актів виділяє такі:

- нормативні акти повинні виконуватися;
- має існувати практика уточнення (конкретизації) їхнього змісту;
- повинна існувати практика однакового застосування закону;
- рішення судів мають бути остаточними й обов'язковими та підлягати виконанню [7, с. 25].

Вимоги, наведені С.П. Погребняком, є необхідними в правозастосовному процесі, адже їх виконання має істотне значення для зміцнення правопорядку, надійності й стабільності права.

Так, про важливість однакового застосування закону наголосив у своєму виступі Голова Верховного Суду України Ярослав Романюк на засіданні круглого столу щодо впливу реформи судової влади України на забезпечення єдності судової практики. Він зауважив, що потреба в єдності однакового застосування закону не обмежується однією метою – забезпечення правової визначеності. Єдність судової практики, однакове застосування всіма судами одних і тих самих норм права несе в собі багато інших переваг, передусім забезпечення принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, який утілюється шляхом однакового застосування судом того самого закону в однакових справах щодо різних осіб. Інша перевага, яку забезпечує єдність судової практики, – це зменшення навантаження на суди. Вагомою перевагою забезпечення єдності судової практики є й мінімізація виявів корупційної складової. Якщо судова практика є усталеною, однаковою, зрозумілою та відомою широкому загалу, то недобросовісний суддя не має можливості «маневрувати» в хитросплетіннях законодавства й ухвалювати якесь інше рішення, ніж те, що відповідає усталеній судовій практиці в державі [2].

Алан Татам, крім відсутності зворотної сили закону й неможливості застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування, до вимог принципу правової визначеності зараховує право особи на використання зрозумілої мови в судовому процесі та правило позов-

ної давності, згідно з яким не можна визнати документ незаконним, вимагати покарання або виконання зобов'язань після того, як збігли відведені для цього строки [10, с. 94].

На важливості системності й послідовності в діяльності правозастосовних органів, насамперед судів, не раз наголошував Європейський суд. Доречно навести положення, що розкривають зміст принципу правової визначеності, визначений Європейським судом, які систематизувала Л.В. Ушакова:

– прийняті судами «остаточні», тобто такі, що набрали законної сили, судові постанови не підлягають перегляду;

– не припустимо повторний розгляд справи, що вже була розглянута судом;

– жодна зі сторін не може вимагати перегляду «остаточного» рішення, тобто такого, яке вступило в законну силу, тільки з метою проведення повторного слухання й отримання нового рішення;

– перегляд «остаточного» судового рішення не є відступом від принципу правової визначеності, якщо він здійснюється з метою виправлення судової помилки, неправильного здійснення правосуддя;

– перегляд не може бути прихованою формою оскарження, а наявність протилежних поглядів сторін на справу сама по собі не може слугувати підставою для перегляду «остаточного» судового рішення;

– перегляд рішення, яке є обов'язковим для сторін, вищим судом неприпустимий за заявою посадової особи;

– перегляд «остаточних» рішень, коли це допустимо, повинен бути обмежений певними строками [11, с. 4–6].

Варто погодитись із точкою зору В.В. Джури, яка вказує, що принцип правової визначеності є засобом виправлення судової помилки. Незважаючи на те, що в окремих випадках судовий акт є остаточним і незаперечним, виняток із загального правила про заборону повороту до гіршого допустимий лише як крайній захід, коли невиправлення судової помилки спотворювало б саму сутність правосуддя, руйнуючи необхідний баланс конституційних цінностей [3, с. 111].

З вищезазначеного випливає, що дотримання принципу правової визначеності сприяє правовій стабільності через незмінюваність судових рішень.

Висновки. Отже, доцільно розглядати принцип правової визначеності в широкому значенні, а саме: як сукупність вимог, що висуваються до правотворчості й правозастосування. Потрібно наголосити, що дотримання вимог, які впливають із принципу правової визначеності, сприятиме ефективному захисту прав і свобод громадян, удосконаленню механізмів правотворчого та правозастосовного процесів.

Список використаних джерел:

1. Богачова Л.Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) / Л.Л. Богачова. // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_74.pdf.

2. Виступ Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка на засіданні круглого столу щодо впливу реформи судової влади України на забезпечення єдності судової практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28print%29/00790E644F077CF0C2257D100041D4C0>.

3. Джура В.В. Правовые акты органов судебной власти / В.В. Джура. – Иркутск : ИрГУПС, 2013. – 128 с.

4. Доклад о верховенстве права, утвержденный Венецианской комиссией на 86-й пленарной сессии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2011\)003rev-rus](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev-rus).

5. Назаренко Т.Н. Принцип «правовой определенности» и его применение судами общей юрисдикции Российской Федерации / Т.Н. Назаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://usd.sml.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op.

6. Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А.М. Приймак // Наук. записки Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Т. 103 : Юридичні науки. – С. 53–55.
7. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / С.П. Погребняк ; НЮАУ ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 41 с.
8. Серьогін С.В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування : [монографія] / С.В. Серьогін. – Дніпропетровськ : Середняк Т.К., 2014. – 124 с.
9. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу / О.В. Стрельцова // Правова держава : щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2003. – Вип. 14. – С. 265–269.
10. Татам А. Право Європейського Союзу / А. Татам ; пер. з англ. – К. : Абрис, 1998. – 400 с.
11. Ушакова Л.В. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства : Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования / Л.В. Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.problemanalysis.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>.

СКРОБАЧ С. Л.,

студентка юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

СІНЬКЕВИЧ О. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 342.7

РОЗУМІННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

У статті розглядається питання розмежування змісту права збиратися мирно, з одного боку, як права проведення будь-якого з видів мирного зібрання для здійснення громадського контролю за інститутами публічної влади; з іншого – як можливості, що є складовою права на опір владі.

Ключові слова: мирні зібрання, громадський контроль, право на опір.

В статье рассматривается вопрос разграничения содержания права собираться мирно, с одной стороны, как права проведения любого из видов мирного собрания для осуществления общественного контроля за институтами публичной власти; с другой – как возможности, которая является частью права на сопротивление власти.

Ключевые слова: мирные собрания, общественный контроль, право на сопротивление.

